

Neznámý Petr Gzell: Několik poznámek k jednomu z autorů první gramatiky českého jazyka

Lukáš F. Peluněk

V dějinách českých zemí, zejména v oblasti dějin české literatury a jazykovědy lze i dnes, na počátku 21. století, nalézt několik zásadních momentů, kterým doposud nebyla věnována výraznější pozornost. Pomineme-li několikrát zpracování českých literárních dějin a četná pojednání o řadě významných českých a moravských literátů či jazykovědců, lze konstatovat, že kvantitativní hodnota biografického zpracování osobností není v dané oblasti vysoká. Zájemci o téma se sice nabízí *Lexikon české literatury*,¹ v něm však u mnohých osobností nalezneme pouze stručné biografické heslo, případně bibliografii díla. Nutno podotknout, že v řadě případů se může jednat právě o nejzpracovanější biogram té či oné osobnosti, v jiné literatuře nedohledatelný. Výjimkou není ani nedávno vydaný *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*,² kde lze nalézt spíše orientační životopisná hesla. Rád bych ve svém příspěvku stručně nastínil jedno z méně známých literárněhistorických témat, které ovlivnily dějiny a kulturu českých zemí výraznou měrou. Upozorňuji však, že se jedná čistě o náhled z hlediska oborově historického, budtež proto omluveny jisté nedostatky jazykovědné.

Každý český literární historik, bohemista či historik českých dějin je jistě důkladně či alespoň dobře obeznámen s nejstarší mluvnicí českého jazyka, která spatřila světlo světa roku 1533 v Náměšti nad Oslavou. Náměšť, tehdy nevelké město na západní Moravě, se tímto historickým mezníkem zapsala zlatým písmem do české jazykovědné literatury. Takzvaná náměštská gramatika byla dílem trojice

¹ *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* (čtyři díly). Praha 1985–2008.

² Večerka, Radoslav: *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*. Brno 2013.

autorů – Petra Gzella,³ Beneše Optáta⁴ a Václava Philomatese.⁵ Tři jména, která učinila významný krok ke kodifikaci spisovného českého jazyka, tři známá jména, která jistě i každému studentovi bohemistiky zůstávají po dlouhou dobu v paměti. Pravdou však bohužel zůstává, že ani o jednom z autorů náměštské gramatiky výraznějšího povědomí nemáme. Známe pouze přibližné životopisy či vydané dílo, kontexty však stále chybějí.

Na následujících řádcích si připomeňme prvního z trojice náměštských autorů – Petra Gzella. Podle dostupné literatury totiž v letošním roce uplynulo 450 let od Gzelova úmrtí a toto jubileum, zdá se, jako by zapadlo v součtu mnoha jiných. Jak již bylo naznačeno výše, Petr Gzell je osobností známou i neznámou. Přestože víme o Gzelově významném tvůrčím počínu v podobě náměštské gramatiky, o jeho životě se z odborné literatury dozvídáme naprosté minimum informací. Pokusme se alespoň ve stručnosti představit, jaké poznatky o Gzelovi v současné době máme.

Ve většině případů se česká odborná literatura shoduje na tom,⁶ že Petr Gzell pocházel z Prahy. Mezi lety 1530 až 1535 žil v Náměšti nad Oslavou, kde byl vychovatelem dětí Václava z Lomnice. Společně s Benešem Optátem zde v této době překládal *Nový zákon* podle latinského překladu Erasma Rotterdamského.⁷ Při této činnosti se oba překladatelé pokusili o sjednocení českého pravopisu, neboť zjistili, že do té doby jasná pravidla českého jazyka nebyla k dispozici. Roku 1533 proto vzniklo zásadní dílo, které bylo tvořeno dvěma částmi – Ortografií a Etymologií. K sepsání tohoto díla se ke Gzelovi a Optátovi přidal Václav Philomates, který sepsal druhou část spisku. Životní osudy Petra Gzella nejsou po vydání náměštské gramatiky zcela jasné. Víme však, že se roku 1546 usadil v Praze a bydlel ve vlastním domě v Jindřišské čtvrti.⁸ Gzell byl snad také jedním z překladatelů Bible kralické. Bohužel však není zcela jasné, zda byl Gzell bratrským knězem, jak tvrdí Radoslav Večerka.⁹ Gzell zemřel pravděpodobně roku 1564, případně

³ Petr Gzell, případně Gzel či Gsel (zemřel asi 1564), rodák z Prahy, povoláním vychovatel.

⁴ Beneš Optát (zemřel 1559) pocházel z Telče, kolem roku 1520 se stal utrakvistickým knězem, významný propagátor českého novoutrakvismu.

⁵ Václav Philomates (asi 1490), rodák z Jindřichova Hradce, hudební teoretik, autor hudebně teoretického spisu *Musicorum libri quattuor compendioso carmine elucubrati* z r. 1512.

⁶ Viz výběrová bibliografie obsažená v seznamu literatury.

⁷ Erasmus Rotterdamský (1469–1536), významný evropský učenec, autor spisu *Chvála bláznovství*. Erasmův překlad Nového zákona byl ve své době považován za vědecký a velmi zdařilý. Srov. Daňhelka, Jiří et al. (1959, s. 368).

⁸ Forst et al. (1985, s. 836).

⁹ Večerka (2013, s. 69).

po tomto datu. Životní příběh tohoto muže je tedy nepříliš objasněn, a proto stále čeká na rozluštění.

Náměšťská gramatika Gzella, Optáta a Philomatese byla teprve základem pro humanistické jazykozpytné bádání. Později se ovšem stala vzorem i dalším autorům – náměšťskou mluvnici si vzal za základ své *Gramatiky české* z roku 1571 Jan Blahoslav.¹⁰ Spíše než o nové zpracování gramatiky se však jedná o soustavný komentář k dílu náměšťskému, které Blahoslav doplnil.¹¹ Z roku 1577 pak pochází další zpracování české gramatiky z pera Matouše Benešovského.¹² Dle Jaroslava Vlčka však Matouš Benešovský svou mluvnici nepřekonal své předchůdce a dokonce ani neznal jen o několik let starší mluvnici Blahoslavovu.¹³ To znamená, že již bezmála půlstoletí po sepsání náměšťské gramatiky o tomto počinu, respektive o jeho autorech mnoho českých učenců vědělo jen málo. Dle mého názoru je nejvyšší čas zjistit o životech Petra Gzella, Beneše Optáta a Václava Philomatese více.¹⁴

Petr Gzell je významnou postavou našich dějin, která jistě stojí za více než povšimnutí. Domnívám se, že čeští literární historici zpracování života a díla tohoto muže odborné veřejnosti již dlouhou dobu dluží a tento dluh by mohl být jednou, snad v blízké době, splacen. Pokud tento kratičký a méně obsažný článek přispěje k rozvíření vln a skutečným výsledkům na poli literárněhistorického bádání, jeho záměr bude naplněn.

Literatura

- DAŇHELKA, Jiří et al. (1959). *Dějiny české literatury*, 1. sv. (*Starší česká literatura*). Praha: Nakladatelství ČSAV.
- FLAJŠHANS, Václav (1901). *Písemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy*. V Praze: Grosman a Svoboda.
- FORST, Vladimír et al. (1985). *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. 1. díl (A–G). Praha: Academia.
- HOLÝ, Martin (2011). *Ve službách šlechty: vychovatelé nobility z českých zemí (1500–1620)*. Praha: Historický ústav.

¹⁰ Jan Blahoslav (1523–1571), biskup a archivář Jednoty bratrské v Přerově.

¹¹ Srov. Flajšhans (1901, s. 301); Vlček (1960, s. 320); Daňhelka (1959, s. 375); Hrabák – Jeřábek – Tichá (1984, s. 111).

¹² Matouš Benešovský zvaný Benesovinus či Philonomus (asi 1550–1595), rodák z Benešova, filolog, básník a překladatel.

¹³ Vlček (1960, s. 446–447).

¹⁴ Jisté údaje by snad bylo možno dohledat v archivních úředních písemnostech, ať už v urbářích nebo městských či gruntovních knihách.

- HOLÝ, Martin (2012). Úloha pražských měst v procesu výchovy a vzdělávání nobility na prahu novověku. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVINKA, Václav – PEŠEK, Jiří, eds. *Documenta Pragensia*, sv. 3. *Děti ve velkoměstech od středověku až na práh industriální doby*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, s. 303–316.
- HRABÁK, Josef – JEŘÁBEK, Dušan – TICHÁ, Zdeňka (1984). *Průvodce po dějinách české literatury*. 3. vyd. Praha: Panorama.
- KLIK, Josef (1922). *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské*. Zvláštní otisk z Českého časopisu historického, roč. 27–28. V Praze: Historický klub.
- Masarykův slovník naučný*, 2. díl (D–G). Praha: Československý kompas, 1926, s. 1098.
- MICHÁLEK, Emanuel (1984). Z dějin našeho pravopisného názvosloví. *Naše řeč*, roč. 67, s. 218–219.
- NOVÁK, Arne – NOVÁK, Jan V. (1936–1939). *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. V Olomouci: R. Promberger.
- Ottův slovník naučný*, 10. díl (*Gens–Hedwigia*). Praha: J. Otto, 1896, s. 673.
- Slovník naučný* (tzv. Riegrův), 3. díl (*F–Chyžice*). V Praze: I. L. Kober, 1863, s. 550.
- TRPKA, Vladimír (2007). Vědomí jazyka a spisovná čeština. In: *Europeica – Slavica – Baltica. Jiřímu Marvanovi k 70. narozeninám*. Praha: Národní knihovna České republiky, s. 85–107.
- VEČERKA, Radoslav (2013). *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- VLČEK, Jaroslav (1960). *Dějiny české literatury*, 1. sv. Praha: SNKLHU.
- WINTER, Zikmund (1901). *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně-historický obraz*. V Praze: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Unknown Petr Gzell:

Some notes on the one of the authors of the first Czech grammar

Petr Gzell is the personality which is known and unknown simultaneously. In the scholarly world he is well-known as one of the authors who wrote the first Czech grammar which was published in 1533 in Náměšť nad Oslavou, Western Moravia. Unfortunately, the life story of Petr Gzell is not exact nowadays. This short article deals with the current knowledge about Gzell's life and also challenges the other scholars to make more detailed work about life and work of Petr Gzell, who is definitely very important personality of the Czech and Moravian history.

Lukáš F. Peluněk
Žerotínovo náměstí 11
779 00 Olomouc
Lukas.F.Pelunek@email.cz